

INSTYTUT ARCHEOLOGII I ETNOLOGII
POLSKIEJ AKADEMII NAUK
DAWNIEJ INSTYTUT HISTORII KULTURY MATERIALNEJ PAN

KWARTALNIK
HISTORII KULTURY
MATERIALNEJ

ROK LXVI

WARSZAWA 2018

NR 4

REDAKCJA I KOMITET REDAKCYJNY

Redaktor — Elżbieta Mazur (IAE PAN)

Zastępcy Redaktora — Magdalena Bis (IAE PAN), Martyna Milewska (IA UW)

Sekretarze Redakcji — Jakub Kosiorek (IAE PAN), Ludmiła Paderewska (IAE PAN)

Członkowie Komitetu — Maria Bogucka (IH PAN), Paweł Dobrowolski (Collegium Civitas, Warszawa), Jarosław Dumanowski (IH UMK), Olga Feytová (AHMP, Praga), Mateusz Goliński (IH UW), Michaela Hrubá (Univerzita v Ústí nad Labem), Andrzej Janeczek (IAE PAN), Jan Klápště (Univerzita Karlova w Pradze), Andrzej Klonder (IAE PAN), Elżbieta Kowalczyk-Heyman (IA UW), Jerzy Kruppé (IA UW), Marcin Majewski (IA Uniwersytet Szczeciński), Jerzy Miziołek (IA UW), Jerzy Piech (IH UJ), Jacek Pielas (IH UJK), Bożena Popiołek (Uniwersytet Pedagogiczny, Kraków), Raimo Pullat (Tallin University), Wojciech Szymański (IAE PAN), Andrzej Wyrobisz (IHS UW), Jerzy Żywicki (ISP UMCS)

Adres Redakcji:

„Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”

00-140 Warszawa, Al. Solidarności 105, pok. 121

Adres strony internetowej:

<http://www.iaepan.edu.pl/khkm.html>

e-mail: kwartalnik@iaepan.edu.pl

tel. 22 620 28 84 w. 146

Wydawca:

Instytut Archeologii i Etnologii Polskiej Akademii Nauk

00-140 Warszawa, Al. Solidarności 105

e-mail: director@iaepan.edu.pl

tel. 22 620-28-84

Wykaz recenzentów artykułów opublikowanych w roczniku 2017:

Jadwiga Chudziakowa (IA UMK)

Jerzy Kruppé (IA UW)

Andrzej Klonder (IAE PAN)

Teresa Stawiarska (IAE PAN)

Jerzy Urwanowicz (IH i NP Uniwersytet w Białymstoku)

Dorota Żołądź-Strzelczyk (IH UAM)

Skład i łamanie:

Krzysztof Anuszewski, tel. 22 629 44 78

Druk i oprawa:

Partner Poligrafia sp. z o.o.

ul. Zwycięstwa 10, 15-703 Białystok

Nakład 300 egz. Arkuszy wydawniczych 16,0. Papier offset 80 g.

Oddano do składania w listopadzie 2018 r., druk ukończono

w grudniu 2018 r.

SPIS TREŚCI

STUDIA I MATERIAŁY

Andrzej Trzeciński, „Zaszło jego słońce w południe”. Słowne i ikoniczne obrazowanie śmierci na nagrobkach żydowskich w Polsce w XIII–XX wieku	415
Anna Michałowska-Mycielska, Bractwa pogrzebowe w gminach żydowskich Rzeczypospolitej (XVI–XVIII w.)	439
Izabela Brzostowska, Franciszek Skibiński, Cegielnie miejskie w Koronie od połowy XVI do połowy XVII w.	449
Dariusz Główka, Siedziby szlacheckie w ziemi zakroczymskiej w XVII i XVIII wieku	475
Paweł Lesisz, Tramwaje konne w Wilnie w latach 1887–1914. Od pomysłu do realizacji	487
Mariusz W. Majewski, Biopaliwa w Drugiej Rzeczypospolitej — mały krok do zrównoważonego rozwoju	503

KOMUNIKATY NAUKOWE

Elżbieta Kowalczyk-Heyman, Jeden warsztat, jedna ręka?	525
--	-----

ŹRÓDŁA

Dariusz Opaliński, Inwentarze kolejowe z lat 1914–1919/1920 z terenu byłej Galicji	531
--	-----

ARTYKUŁY RECENZYJNE I RECENZJE

Alessia Lirosi, <i>I monasteri femminili a Roma tra XVI e XVII secolo</i> . Studi del dipartimento di storia, culture, religioni 9 — Olga Miriam Przybyłowicz	595
<i>Olsztyn w dokumentach 2. Wybór źródeł do historii rzemiosła 1474-1950</i> , red. Danuta Bogdan — Andrzej Klonder	601

SPRAWOZDANIA I ZAPISKI

<i>Reformacja w Toruniu. Wpływ kultury ewangelickiej na rozwój miasta. Katalog wystawy w Muzeum okręgowym w Toruniu 9 czerwca–15 października 2017</i> , red. J. Arszyńska, L. Lewandowska, A. Mierzejewska — Andrzej Klonder	605
Wojciech Ślusarczyk, Dariusz Chyła, <i>Przemysł chemiczno-farmaceutyczny na Kujawach i Pomorzu Gdańskim (1918/20–1950)</i> — Andrzej Klonder	606

WOJCIECH ŚLUSARCZYK, DARIUSZ CHYŁA, *Przemysł chemiczno-farmaceutyczny na Kujawach i Pomorzu Gdańskim (1918/20–1950)*, Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. Collegium Medicum w Bydgoszczy, Bydgoszcz 2017, ss. 149.

Omawiana książka jest dziełem dwóch historyków średniego pokolenia, od lat związanych ze środowiskiem bydgosko-toruńskim. W centrum zainteresowań badawczych Wojciecha Ślusarczyka znajduje się historia farmacji¹. Dariusz Chyła swe prace poświęcił między innymi dziejom opieki społecznej, szpitalnictwa, higieny². Ramy chronologiczne pracy wyznaczają: z jednej strony odzyskanie niepodległości i włączenie Kujaw i Pomorza w granice Polski (1918–1920), z drugiej zaś przeprowadzona przez władze komunistyczne w latach 1950–1951 likwidacja prywatnego przemysłu i handlu (tzw. „Bitwa o handel”). Terytorium interesujące Autorów to dawny zabór pruski (Pomorze i zachodnia część Kujaw) oraz rosyjski (Kujawy wschodnie). Z uwagi na specyfikę sytuacji Wolnego Miasta Gdańska, ze swoich rozważań wyłączyli miasto nad Motławą i jego najbliższe okolice.

Poruszyli przy tym zagadnienie ciągle słabo zbadane, ważne nie tylko jako fragment dziejów przemysłu, lecz może przede wszystkim historii zdrowia i higieny na polskiej prowincji w pierwszej połowie XX w. Jak czytamy we „Wstępie”, przedmiotem badań są „przedsiębiorstwa wytwarzające na skalę przemysłową środki lecznicze (dla ludzi i zwierząt), środki opatrunkowe oraz artykuły drogeryjne” (s. 8), a także wytwórnie wód mineralnych. W polu zainteresowań Autorów znalazły się również uprawy roślin leczniczych, hurtownie farmaceutyczno-chemiczne oraz przedsiębiorstwa „pomocnicze”, np. wytwarzające niezbędne w aptekach i drogeriach etykiety, opakowania, szkło apteczne.

Podstawę autorskich wywodów stanowią bogate archiwalia, źródła drukowane (w tym książki adresowe, czasopisma farmaceutyczne) oraz starannie zebrana literatura przedmiotu. W tym zestawieniu dziwi jedynie brak prasy lokalnej.

Kolejne rozdziały pracy są poświęcone: 1 — genezie i rozwojowi przemysłu chemiczno-farmaceutycznego na świecie i ziemiach polskich; 2 — regulacjom prawnym obowiązującym w badanym okresie; 3 — strukturze i działalności przemysłu w regionie; 4 — problemom kadrowym, technicznym, surowcowym, z którymi borykała się branża; 5 — prezentacji dwóch wybranych bydgoskich firm. Ich losy Autorzy uznali za typowe losy lokalnych zakładów w regionie.

Z autorskich wywodów wyłania się interesujący obraz rozwoju branży na obszarze prowincjonalnym, ale dobrze rozwiniętym gospodarczo. Podobnie jak w innych rejonach kraju, brakowało tu przedsiębiorstw zajmujących się wyłącznie produkcją leków. Najczęściej tej ostatniej towarzyszyło wytwarzanie kosmetyków i środków czyszczących. W 1936 r. w ofercie jednej z największych, bydgoskiej firmy „Hadroga” znalazły się 42 preparaty stosowane w obrocie aptecznym, 5 produktów weterynaryjnych (witaminizowane karmy dla kanarków i psów), wreszcie 52 środki kosmetyczne i konserwujące (np. olejek do włosów, lak, pasta do butów). Przemysł farmaceutyczny, rozwijający się na większą skalę od drugiej połowy XIX w., grupował się na ziemiach polskich głównie w Warszawie i okręgu łódzkim. Ta dominacja utrzymała się w także w okresie międzywojennym. Na Kujawach i Pomorzu w przededniu II wojny światowej działało kilkanaście zakładów chemiczno-farmaceutycznych. Największe z nich podczas koniunktury zatrudniały po kilkudziesięciu, najczęściej jednak kilku, kilkunastu pracowników. Liczba i potencjał wytwórni nie zmieniły się znacząco w pierwszych latach powojennych, do momentu ich likwidacji lub „uspołecznienia” do końca roku 1950.

Andrzej Klonder

¹ Por. Ślusarczyk W. 2016.

² Por. Ślusarczyk W., Chyła D. 2015.

BIBLIOGRAFIA

- Ślusarczyk Wojciech, Chyła Dariusz. 2015. *Opieka społeczna na Kujawach w latach 1577–1772*, Lublin.
- Ślusarczyk Wojciech. 2016. *Z dziejów opieki zdrowotnej. Aptekarstwo na Kujawach i Pomorzu Gdańskim w latach 1918/20–1951*, Bydgoszcz.